

*Halina Karas**

WPLYWY JĘZYKA ROSYJSKIEGO NA POLSZCZYZNĘ – STAN I PROBLEMY BADAŃ

RUSSIAN INFLUENCE ON THE POLISH LANGUAGE – PRESENT KNOWLEDGE AND RESEARCH PROBLEMS

The paper discusses the influence of Russian on the Polish language over centuries and focuses on selected methodological problems. The article is based both on the author's own research and on studies published by other linguists.

Keywords: language contacts, borrowings, Russianisms, etymology

Słowa kluczowe: kontakty językowe, zapożyczenia, rusycyzmy, etymologia

UWAGI WSTĘPNE

Celem artykułu jest omówienie wpływów języka rosyjskiego na polszczyznę w ciągu wieków, ze szczególnym uwzględnieniem problemów metodologicznych ich badań. Podstawą rozważań są zarówno badania własne, jak i opublikowane wyniki badań innych lingwistów.

Problematyka kontaktów językowych polszczyzny z językiem rosyjskim jest jednym z ważnych przedmiotów badań językoznawstwa polonistycznego i rusycystycznego. Mimo że od dawna wzbudzała zainteresowanie badaczy, to jednak dotychczas nie została wyczerpująco przedstawiona, choć ukazało się wiele prac szczegółowych¹. W związku z tym jeszcze obecnie można spotkać

* Instytut Języka Polskiego Uniwersytetu Warszawskiego, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa, e-mail: h.a.karas@uw.edu.pl.

¹ Już w mojej monografii poświęconej rusycyzmom słownikowym w polszczyźnie okresu zaborów, opublikowanej w 1996 roku, przytoczona literatura oddziaływania języka rosyjskiego na

się z różnymi ocenami skali oddziaływania języka rosyjskiego na polszczyznę i liczebności rusycyzmów w języku polskim. Już na wstępie warto podkreślić, że nie można ograniczać się tylko do przedstawiania rusycyzmów w polszczyźnie ogólnej, ale należy omówić je w różnych odmianach języka polskiego, w tym także w polszczyźnie za granicą, to jest w języku polskich skupisk autochtonicznych i przesiedleńczych czy w języku mniejszości polskiej na Wschodzie, zamieszkałej poza zwartymi obszarami polskimi na dawnych Kresach Wschodnich.

Referując stan badań nad wpływami rosyjskimi na polszczyznę i zagadnienia teoretyczne związane z ich analizą i opisem, należy wziąć pod uwagę między innymi:

- 1) wybór metodologii (w szczególności ujęcia leksykalistycznego bądź morfosemantycznego w badaniach zapożyczeń),
- 2) kryteria i sposoby ich etymologizacji,
- 3) źródła do ich badań,
- 4) ich typy (rusycyzmy leksykalne, gramatyczne, a w ich obrębie dalsze podziały, np. zapożyczenia formalnosemantyczne i kalki leksykalne wśród rusycyzmów słownikowych),
- 5) ich rozwarstwienie chronologiczne,
- 6) ich zasięg i zróżnicowanie terytorialne (polszczyzna w kraju i poza jego granicami, zwłaszcza na dawnych Kresach Wschodnich i ogólniej na całym Wschodzie), środowiskowe i zawodowe, udział w tworzeniu terminologii polskiej z zakresu różnych dziedzin nauki,
- 7) drogi i mechanizmy oraz przyczyny ich zapożyczania,
- 8) ich liczebność, frekwencję w słowniku i tekście, natężenie w różnych okresach dziejów polszczyzny,
- 9) integrację z polskim systemem językowym, trwałość w polszczyźnie, stopień przyswojenia, kwalifikacje normatywne, w odniesieniu do zapożyczeń leksykalnych przynależność do określonych zakresów tematycznych itp.

Nie wszystkie zagadnienia będą możliwe do przedstawienia w jednym artykule, niemniej jednak warto je przynajmniej zasygnalizować. Uwaga zostanie skupiona przede wszystkim na trudnościach w badaniach rusycyzmów, zwłaszcza leksykalnych, oraz na rodzajach źródeł i ich przydatności do tego typu analizy.

polszczyznę jest bardzo bogata [zob. Karaś, 1996]. Od tego czasu przybyło prac na ten temat [zob. np. Karaś, 2007a; 2007b; Pihan-Kijasowa, 2001; 2002a; 2002b; 2003; 2005; Krawczyk, 2007].

1. PROBLEMY METODOLOGICZNE W BADANIACH KONTAKTÓW JĘZYKOWYCH POLSKO-ROSYJSKICH

Trudności w badaniach kontaktów językowych polsko-rosyjskich, zwłaszcza diachronicznych, jest wiele. Po pierwsze, mają one charakter ogólny, tj. dotyczą wszystkich zapożyczeń, nie tylko rosyjskich. Po drugie, wynikają one ze specyfiki badań języków blisko spokrewnionych. Po trzecie, należy uwzględnić także oddziaływanie w przeszłości na polszczyznę języka białoruskiego i ukraińskiego – które z nich było chronologicznie wcześniejsze, a zakresowo i ilościowo większe. Ponadto na pograniczu językowym na dawnych Kresach Wschodnich, ze względu na złożoną sytuację językową i bezpośredni kontakt z pozostałymi językami wschodniosłowiańskimi (na północy z językiem białoruskim, na południu z ukraińskim) oraz wzajemne interferencje, ich badania są jeszcze trudniejsze. Oczywiście chodzi tu zarówno o kwestie etymologizacji zapożyczeń, jak i wybór podstawy materiałowej, a więc i dobór źródeł najbardziej odpowiednich do tego typu badań.

1.1. Zagadnienia etymologizacji zapożyczeń

Do problemów ogólnych etymologizacji zapożyczeń należy zaliczyć:

1) niedostateczny stan badań nad pochodzeniem poszczególnych wyrazów i wpływami różnych języków na polszczyznę w ciągu wieków oraz nad normą językową epok wcześniejszych;

2) ścieranie się stanowiska morfosemantycznego i leksykalistycznego w badaniach etymologicznych, tj. określenie stopnia głębokości analizy etymologicznej;

3) stosowane kryteria etymologizacji: o charakterze ogólnym, tzw. kryteria pozaformalne (chronologiczne, geograficzne, historyczne), kryterium formalne (przy wyróżnianiu zapożyczeń formalnosemantycznych), kryterium semantyczne.

Mimo bogatej literatury przedmiotu niedostateczny jest jeszcze stan badań nad rusycyzmami, brakuje między innymi szczegółowych rozważań etymologicznych poświęconych poszczególnym wyrazom, takich jak na przykład studia Franciszka Sławskiego o wyrazie *ryży* [1955], Stefana Warchoła i Mieczysława Buczyńskiego o *chalturze* [1963], Zdzisława Kempfa o formacjach typu *beztalencie*, *pustosłowie* [1963] i o czasowniku *oszolomić* [1977], Jadwigi Zieniukowej o wyrazie *kipiątek* ‘wrzątek, ukrop’ [1991], Henryka Dudy o *kufajcel/fufajce* [2009]. Nie zostały też odpowiednio opisane wpływ białoruskie i ukraińskie w języku polskim, co niejednokrotnie uniemożliwia właściwą etymologizację rusycyzmów.

Ponadto należy zauważyć, że historyk języka – badacz kontaktów językowych – ma o tyle utrudnioną sytuację w porównaniu z badaczem synchronistą, że nie może śledzić bezpośrednio ich efektów w języku, gdyż nie tylko nie ma kompetencji językowej użytkowników dawnej polszczyzny, ale jest „obciążony” kompetencją współczesną [Kleszczowa, 2011]. Nie da się zatem bazować na własnej intuicji językowej i obserwacji żywego języka, ale trzeba odtwarzać język przeszłości, zmuszając do rekonstruowania dawnego stanu językowego.

Druga kwestia wiąże się z wyborem podejścia leksykalistycznego² bądź morfosemantycznego³ w etymologizacji zapożyczeń [zob. szerzej Walczak, 1987; 1999]. Rodzi to szereg specyficznych problemów. Pierwszym zagadnieniem badawczym wymagającym rozstrzygnięcia w związku z wyborem metodologii jest konieczność dookreślenia definicji terminu *rusycyzm*.

Zgodnie z leksykalistycznym stanowiskiem w badaniach etymologii zapożyczeń za rusycyzmy słownikowe uznaje się również wyrazy genetycznie obce w języku rosyjskim, które jednak do polszczyzny weszły za pośrednictwem języka rosyjskiego, zwłaszcza z języków wschodnich i północnych, między innymi z tatarsko-tureckich (*balagan, kubitka, szajka, szaszłyk, tajga*), mandżu-tunguskich (*kałanki, mamut*), kaukaskich (*dżygit, papacha*), ugrofińskich (*norka, purga*), z języka greckiego (*katorga, palata*) i staro-cerkiewno-słowiańskiego (*azbuka, sojusz, sowiet*), a także z języków zachodnioeuropejskich, na przykład z niemieckiego (*frejlina, soldat*), francuskiego (*burżuj, szynel*), angielskiego (*chuligan*). Język rosyjski stanowił ostatnie ogniwo w procesie ich zapożyczenia do polszczyzny, to znaczy był bezpośrednim dawcą tych pożyczek. Właściwe jest zatem określanie ich jako rusycyzmów w języku polskim.

W ujęciu morfosemantycznym ten typ wyrazów pochodzenia obcego w języku rosyjskim, które przeniknęły do polszczyzny, nie jest uznawany za rusycyzmy, ale odpowiednio za orientalizmy, germanizmy, galicyzmy czy anglicyzmy. Szczegółowo omówiła to zagadnienie – na przykładach wybranych wyrazów: *dżigit, jurta, kumys, kubitka, papacha* – Olga Zinurova [2014], stwierdzając, że wymienione jednostki leksykalne są w języku rosyjskim orientalizmami, a tym samym z morfosemantycznego punktu widzenia również w polszczyźnie. Słabą stroną takiego ujęcia jest pominięcie najważniejszego ogniwa w drodze do polszczyzny – języka rosyjskiego, bezpośredniego dawcy pożyczki, której geneza w rosyjskim nie za-

² W ujęciu leksykalistycznym analiza etymologiczna powinna dać odpowiedź, skąd się wziął w danym języku badany wyraz.

³ W ujęciu morfosemantycznym analiza etymologiczna powinna sięgać aż do aktu słowotwórczego, który dał początek badanemu wyrazowi, a nie tylko określać, z jakiego języka został zapożyczony.

wsze jest jasna (np. *papacha* – z kumyckiego bądź azerbejdżańskiego). Nie oddaje to rzeczywistej roli języka rosyjskiego w kontaktach polsko-rosyjskich. Warto przytoczyć też przykład z polszczyzny kresowej, w której często wpływ języka rosyjskiego modyfikuje postać formalną (fonetyczną, morfologiczną) wyrazów rodzimych czy funkcjonujących w polszczyźnie zapożyczeń z innych języków, np. *plata* ‘zapłata’, *parny* ‘parzysty’, *samouczka* ‘samouk’, *uczyciel* ‘nauczyciel’, *jubiley* ‘jubileusz’, *kabinet* ‘gabinet’⁴, podobnie jak w okresie zaborów w języku ogólnopolskim – por. np. dzieje wyrazu *ministerstwo* (pierwotnie *ministerium*) [zob. omówienie w Karaś, 1996, s. 164]. Przy wyborze w badaniach wpływów rosyjskich w polszczyźnie jednego z dwóch przedstawionych stanowisk warto zatem pamiętać, że język rosyjski częściej występował jako pośrednik w procesie zapożyczania, zwłaszcza z języków orientalnych, w mniejszym stopniu z języków północno- i zachodnioeuropejskich, niż jako dawca zapożyczeń wyrazów rdzennie rosyjskich. Tylko ujęcie leksykalistyczne może zapewnić zatem właściwą ocenę roli języka rosyjskiego w dziejach polszczyzny.

W swoich badaniach terminu *rusycyzm* (słownikowy lub gramatyczny) używam zgodnie z ujęciem leksykalistycznym, w znaczeniu neutralnym, wskazującym na pochodzenie danej jednostki leksykalnej czy zjawiska gramatycznego bezpośrednio z języka rosyjskiego, o różnej jednak w nim genezie, a nie jako określenia wartościującego [Karaś, 1993; 1996; 2007a; 2007b; 2007c].

Niezwykle ważne jest też uwzględnianie w etymologizacji zapożyczeń rosyjskich wszystkich możliwych kryteriów – wszechstronne rozpatrywanie badanych jednostek leksykalnych [zob. Karaś, 1996, s. 65], o czym będzie mowa dalej.

Specyficzne problemy etymologizacji zapożyczeń rosyjskich w języku polskim wynikają przede wszystkim z faktu, iż są to języki blisko spokrewnione. W badaniach pożyczek z języków blisko spokrewnionych rodzą się zatem następujące problemy wynikające z ich podobieństwa leksykalnego i strukturalnego:

1) odróżnianie zapożyczeń od elementów swojskich (zwłaszcza archaizmów) wobec bliskości strukturalnej i podobieństwa wielu jednostek słownikowych (szczególnie istotne w badaniach historycznojęzykowych), por. np. w języku prasy warszawskiej XIX wieku *objawić* ‘ogłosić’, *żałoba* ‘skarga’ (pierwszy wyraz uznano za rusycyzm semantyczny ze względu na kilkuwiekową nieobecność w polszczyźnie, drugi – z uwagi na możliwe jeszcze takie użycie w XVIII i na początku XIX wieku – za archaizm wsparty ewentualnie wpływem rosyjskim);

2) odróżnianie zapożyczeń od innowacji leksykalnych paralelnych do rosyjskich zjawisk językowych (tzw. paralelizmy językowe);

⁴ Przykłady przytaczam z prac własnych [Karaś, 2002; 2017].

3) określanie kierunku zapożyczenia, który niekiedy nie jest pewny (zwłaszcza przy językach wzajemnie na siebie wpływających, takich jak polski i rosyjski), np. *szalbierz*, *podłączyć* [Buttler, 1989a, s. 504].

W związku z tym istnieje niebezpieczeństwo kwalifikowania środków rodzimych jako rusycyzmów (np. *żałoba* ‘skarga’) lub – odwrotnie – niedostrzeżenia zapożyczeń rosyjskich zbliżonych do rodzimych elementów językowych (np. *kipiątek*, *palba*, *plomię*).

Dodatkowo przy badaniach zapożyczeń rosyjskich pojawia się kwestia odróżniania ich od:

1) pożyczek z pozostałych języków wschodniosłowiańskich, tj. ukraińskiego i białoruskiego, które chronologicznie znacznie dłużej oddziaływały na polszczyznę; przy dużej formalnej i semantycznej bliskości leksyki języków wschodniosłowiańskich jest to sprawa nieraz nie do rozstrzygnięcia, stąd też w wielu opracowaniach językoznawczych przyjmuje się umownie źródło wschodniosłowiańskie [zob. np. Rytter, 1992], bez wskazania na jeden język – dawcę pożyczki, np. *ikona*, *koczować*, *rubież*, *szałańcza* (choć tu chronologia zapożyczeń wskazuje raczej na rutenizmy);

2) bezpośrednich zapożyczeń z języków orientalnych, północno- i zachodnioeuropejskich w wypadku wyrazów o obcej genezie w języku rosyjskim, np. *frejlina*, *tajga*, *tundra*, *miczman*, *welbot*; szczególnie dotyczy to tych wyrazów o wyraźnej niesłowiańskiej podstawie, w których wpływ języka rosyjskiego na ich formę i/lub znaczenie był minimalny, np. *burżuj*, *chuligan*, *dżonka*, *eszelon*.

Ważne jest zatem sygnalizowane wyżej wszechstronne rozpatrywanie wyrazów z zastosowaniem różnych kryteriów pozaformalnych, takich jak: dane chronologiczne, geograficzne, historyczne, semantyczne, porównawcze. Pomocne może być uwzględnienie takich czynników, jak: kwalifikacje normatywne, trwałość w polszczyźnie, stopień rozpowszechnienia, częstość użycia, przynależność do określonych kręgów tematycznych, rodzaj tekstów, w których wystąpiły dane wyrazy. Przykładowo – na pośrednictwo raczej rosyjskie (ros. *дзонка*) niż niemieckie (niem. *Dschonke*), angielskie (ang. *junk*) czy francuskie (fr. *jonque*) przy zapożyczeniu wyrazu *dżonka* z języków Dalekiego Wschodu (malaj. *dżung*, jawaj. *dżong*, chiń. w gwarze kantońskiej *dżonk*) wskazuje postać formalna wyrazu zbieżna z rosyjską oraz rodzaj tekstów prasowych, w których wystąpił (relacje z wojny rosyjsko-japońskiej w 1905 roku) [zob. omówienie Karaś, 1996, s. 156].

Nawet jeśli podstawą materiałową są dane językowe wyeksцерpowane ze słowników opracowanych profesjonalnie, warto przeprowadzić weryfikację zgromadzonego materiału ze względu na fakt, że rozstrzygnięcia leksykograficzne dotyczące objaśnień etymologicznych są niejednokrotnie nieprecyzyjne, a nie-

kiedy nawet kontrowersyjne. Poniżej przedstawiam te problemy na przykładzie pożyczek rosyjskich wybranych z *Uniwersalnego słownika języka polskiego* (dalej USJP) pod redakcją Stanisława Dubisza [zob. Karaś, 2007c], jednego z najnowszych słowników ogólnych języka polskiego. Wydany w 2003 roku liczy około 100 tys. haseł i zgodnie z zamysłem redaktora oraz wydawnictwa PWN zawiera leksykę II połowy XX i początku XXI wieku.

Rusycyzmy leksykalne stanowią część uwzględnionej w USJP leksyki obcego pochodzenia, w tym leksyki o genezie wschodniosłowiańskiej. Wschodniosłowianizmy liczą 530 haseł i stanowią 0,53% ogółu wyrazów hasłowych USJP [Zinurova, 2008]. Największą grupę tworzą wyrazy, dla których podano jako podstawę etymologiczną odpowiednie leksemy rosyjskie. W ten sposób zetymologizowano 338 wyrazów. W ogromnej większości są to wyrazy, które uznano jednoznacznie za pożyczki o genezie rosyjskiej – 292 jednostki, tj. 86,4% ogółu wyrazów, przy których podano podstawę rosyjskojęzyczną. Stosunkowo nieznaczną część stanowią wyrazy, które mogą mieć różne źródło, a więc te, w odniesieniu do których nie sposób wykluczyć także wpływów innych języków. Mają one wskazaną jako podstawę etymologiczną kilka języków. Szczególną grupę tworzy 13 pożyczek (3,8%), które można nazwać ogólnie wschodniosłowianizmami, gdyż ich odpowiedniki formalnie (i na ogół także semantycznie) są bardzo podobne lub nawet często tożsame we wszystkich (lub dwóch) językach wschodniosłowiańskich, por. hasła *birkut*, *chałwa*, *ikona*, *jelop*, *kaczan*, *karakon*, *kniaź*, *kozera*, *II kruczek*, *meczet*, *morda*, *rosomak*, *taran*. Dane pozajęzykowe też nie zawsze pozwalają na rozstrzygnięcie, który z nich był dawcą pożyczki. Kolejna grupa to 8 wyrazów (2,7%), które – zdaniem autorów słownika – mogły zostać zapożyczone do polszczyzny albo z języka rosyjskiego, albo z któregoś z języków zachodnioeuropejskich: francuskiego, niemieckiego czy holenderskiego, por. *II bak* (hol., ros.), *brezent* (ros., niem. dial.), *debiut* (ros., niem., fr.), *debiutant* (ros., niem.), *kostium* (ros., fr.), *normatyw* (ros., niem.), *policja* (ros., niem.), *sztampa* (ros., fr.).

Uważne przyjrzenie się wyrazom określonym jako rusycyzmy w USJP rodzi pytanie, czy rzeczywiście wszystkie weszły do polszczyzny z języka rosyjskiego. Wątpliwości budzą zwłaszcza te z nich, które – ze względu na chronologię zapożyczenia – mogą być rutenizmami, a więc starszymi pożyczkami z języków ruskich. Do takich wątpliwych rusycyzmów – mimo jednoznacznej kwalifikacji w USJP – zaliczyłabym następujące wyrazy: *blin*, *bojar*, *bojarzyn*, *chutor*, *czereśnia*, *czort*, *diak*, *igumen*, *ikonostas*, *kiścień*, *koczować*, *latopis*, *ławra*, *majak*, *misiurka*, *monastyr*, *mużyk*, *panichida*, *popadia*, *sobaka*, *sobór*, *szarańcza*, *wojłok*.

Mają one niekiedy już szesnastowieczne poświadczenia [Minikowska, 1980]. Niektóre zostały już szczegółowo omówione, na przykład *sobór* [Walczak, 1992].

Podkreślić należy, że prawie wszystkie wymienione leksemy są etymologizowane w innych słownikach podobnie jak w USJP, tj. jako rusycyzmy, na przykład w *Wielkim słowniku wyrazów obcych PWN* pod redakcją Mirosława Bańki, w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Mieczysława Szymczaka, w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego [SJDP] czy w *Słowniku współczesnego języka polskiego* pod redakcją Bogusława Dunaja [SWJP]. Uchodzą zatem za rusycyzmy pewne, niemniej jednak uważna analiza pozwala wykryć te jednostki, których etymologia może budzić zastrzeżenia.

Nie wskazano natomiast na zapożyczenie z języka rosyjskiego przy wielu hasłach, które uznać można za pewne lub przynajmniej prawdopodobne rusycyzmy. Niepełna kwerenda ujawniła 54 takie wyrazy hasłowe, z których cztery przykładowe zapożyczenia omawiam niżej, odsyłając do literatury przedmiotu:

1) **aktyw** (wskazane źródło niemieckie, wyraz późny, odnotowany dopiero w SJPD, znaczenie i typ formacji wskazuje na źródło rosyjskie, zob. Bielecka-Latkowska, 1987, s. 106);

2) **ałyca** (wskazane źródło azerbejdżańskie *alča*, ale postać formalna wskazuje na niewątpliwe pośrednictwo rosyjskie, przyjmowane przez badaczy i sygnalizowane w słownikach – ros. *алыча*, por. SJPD, zob. omówienie Bielecka-Latkowska, 1987, s. 107);

3) **kilwater** (tylko podstawa holenderska *kielwater*, bez prawdopodobnego pośrednictwa rosyjskiego, por. SJPD i inne słowniki, za uznaniem za rusycyzm przemawia postać formalna i późne poświadczenia wyrazu – zob. Karas, 1996, s. 161);

4) **welbot** (wskazana podstawa angielska *whale-boat* bez pośrednictwa rosyjskiego, w SJPD jako anglicyzm, zob. Ślaski, 1934, s. 7 – rusycyzm w terminologii morskiej, za anglicyzm przejęty za pośrednictwem rosyjskim uznaje wyraz SWORys, ros. *вельбот* z ang. *whale-boat* VasES – zob. omówienie Karas, 1996, s. 171).

Pochodzenie rosyjskie można przypisać również sporej grupie wyrazów odnotowanych w USJP bez objaśnień etymologicznych. Przykładowo – wyraz **palba** można uznać za rusycyzm, biorąc pod uwagę późną jego dokumentację [SW], nieproduktywność sufiksu *-ba* (tylko ten jeden poświadczony przykład formacji na *-ba* z XIX wieku), świadectwa ówczesne (zdaniem współczesnych rusycyzm). Omawiane wyrazy zostały już przedstawione w monografii mojego autorstwa poświęconej rusycyzmom [Karas, 1996], w związku z tym w nawiasie odsyłam do strony, na której wyraz został omówiony, por. np.: *burżuj* (s. 153),

donos (s. 155), *ministerstwo* (s. 164), *keta* (s. 160), *nadział* (s. 164), *odstawka* (s. 132), *nabór* (s. 164), *norka* (s. 165), *palba* (s. 165), *pokrój* (s. 166), *piesiec* (s. 134 *piesak*), *starowier* (s. 142), *wybyć* (s. 255), lub w innych publikacjach, por.: *pustosłowie* [zob. Kempf, 1963], *ryży* [Sławski, 1955], *polarnik* [Bielecka-Latkowska, 1987, s. 135], *polatucha* [Bielecka-Latkowska, 1987, s. 135], *ryło* [Wieczorkiewicz, 1966; Bielecka-Latkowska, 1987, s. 139], *uszanka* [Bielecka-Latkowska, 1987, s. 149].

Część to sowietyzmy, czyli wyrazy oddające realia sowieckie, opisywane w wielu pracach [zob. m.in. Bielecka-Latkowska, 1987; Buttler, 1973; Karaś, 2007b], por. np. *aspirant*, *aspirantura* (bez wskazania etymologii, ale w SJPSz wyraźne powiązanie z realiami radzieckimi: ‘pracownik zakładu naukowego, zwłaszcza w ZSRR, także w Polsce w latach 1951–1958, przygotowujący się do pracy naukowej’), *kolektywizacja*, *kolektyw*, *sowiecki*, *sowietyzacja*, *trockizm*, *trockista*, *stalinizm*, *stalinista*, *rozkułaczyć*.

Już nawet wybiórcza kwerenda i pobieżna analiza pokazały, że USJP może zawierać więcej rusycyzmów (oczywiście przy przyjęciu leksykalistycznego ujęcia w badaniach etymologii).

1.2. Źródła i ich przydatność do badań rusycyzmów w języku polskim

Niezwykle ważna w badaniach zapożyczeń rosyjskich jest zgromadzona podstawa materiałowa i typ uwzględnionych w niej źródeł. Rzutuje to bowiem na uzyskane wyniki, które mogą się znacznie różnić w zależności od tego, co i jak badamy, a więc jaki materiał językowy poddajemy analizie i jakimi metodami to czynimy.

1.2.1. Źródła leksykograficzne

Najczęściej w badaniach zapożyczeń, w tym rusycyzmów, wykorzystuje się źródła leksykograficzne [Bielecka-Latkowska, 1987; Jaworska, 1983; Sarnowski, 2003]. Wiąże się to jednak z wieloma ograniczeniami. Po pierwsze, w pewien sposób narzuca badaczowi wizję tych wpływów na skutek przyjęcia przez leksykografów takich, a nie innych założeń etymologizacji zapożyczeń i szczegółowych rozwiązań. Weryfikacja i selekcja zebranego ze słowników materiału jest pracochłonna, ale konieczna ze względu na niejednorodność etymologii zawartej w słownikach. Znakomicie ilustruje te trudności artykuł Bogdana Walczaka [1989] poświęcony objaśnieniom etymologicznym w powojennych słownikach polskich. Po drugie, w zależności od tego, z jakim typem słownika mamy do czynienia – słownikiem ogólnym języka polskiego czy słownikiem wyrazów

obcych – najczęściej (poza dużymi słownikami naukowymi języka ogólnopolskiego) brakuje w nich kontekstów lub są one niewystarczające, na ogół też nie ma w nich lokalizacji uwzględnionych przykładów (por. np. SWil, SW, SJPSz, USJP). Po trzecie, materiał leksykograficzny zazwyczaj dobrze ukazuje zapożyczenia formalnosemantyczne, natomiast nie jest odpowiedni do badania kalk (semantycznych i strukturalnych) oraz rusycyzmów gramatycznych. Po czwarte, nawet jeśli słowniki w miarę skrupulatnie rejestrują pożyczki formalnosemantyczne, to w przypadku rusycyzmów sytuacja przedstawia się nieco inaczej. Warto bowiem zwrócić uwagę na słabe udokumentowanie leksykograficzne większości rusycyzmów tekstowych. Zostanie to zilustrowane dwoma przykładami – rusycyzmów wyekscerpowanych z prasy warszawskiej okresu zaborów i z dziewiętnastowiecznych pamiętników ks. Karola Mikoszewskiego, uczestnika powstania styczniowego i zesłańca. Spośród 1263 zapożyczeń wyekscerpowanych z prasy warszawskiej⁵ lat 1795–1918 jedynie 518 (41%) zostało poświadczonych w słownikach ogólnych języka polskiego, 144 w jednym słowniku, 148 w dwóch i 226 w trzech słownikach (i więcej). Ponadto 21 jednostek (1,7%) odnotowano w słownikach poprawnościowych z zaleceniem, by ich nie używać jako rusycyzmów, a 34 (2,7%) w słownikach wyrazów obcych, 158 (12,5%) zarejestrowano w źródłach pozasłownikowych, najczęściej w różnego typu poradnikach z zakresu kultury języka, w których również przestrzegano przed ich używaniem jako przed formami niepoprawnymi. Aż 532 wyrazy (42,1% całości) nie zostały nigdzie odnotowane. Podobną tendencję widać w zbiorze rusycyzmów wyekscerpowanych z pamiętników ks. K. Mikoszewskiego. Spośród 181 rusycyzmów leksykalnych tylko 78 zostało udokumentowanych w słownikach (43,1% zbioru), w tym 24 w jednym słowniku, 54 w dwóch słownikach i więcej. Poświadczenia z innych źródeł, głównie poprawnościowych, ma 35 rusycyzmów (19,3%), zapożyczeń bez notacji jest natomiast 68 (37,6%)⁶.

Przytoczone wyżej dwa przykłady wykazały, że leksykografowie wykazali szczególną ostrożność w stosunku do rusycyzmów, powodując rozdział między dziewiętnastowiecznym uzusem leksykalnym (i pierwszej połowy XX wieku) a notacjami słownikowymi. Wynikało to z pewnego typu puryzmu obronnego, chroniącego polszczyznę przed nadmiernymi wpływami języka zaborcy [Pihan-Kijasowa, 2001, s. 249–250]. Dlatego też słowniki ogólne języka polskiego nie są najlepszym źródłem do badań wpływów języka rosyjskiego w dziejach polszczyzny. Ówczesny stan językowy znacznie lepiej oddają teksty o różnorodnym

⁵ Poniższe dane liczbowe przytoczono za monografią H. Karaś [1996, s. 338], udział procentowy obliczono na ich podstawie.

⁶ Dane przytoczono za artykułem H. Karaś [1993, s. 311 – zob. tabelę zamieszczoną na s. 311].

charakterze (prasa, wspomnienia), gdyż liczba odnotowanych w nich rusycyzmów jest prawie dwukrotnie większa niż w ówczesnych słownikach.

Interesującym źródłem do badań mogą być słowniki frekwencyjne, które pozwalają na precyzyjną analizę ilościową słownictwa zapożyczonego, a także porównawczą jego frekwencji w różnych typach tekstów. Badania rusycyzmów tego typu są rzadkie. Wymienić należy przede wszystkim artykuł Tadeusza Kuroczyckiego i Wojciecha R. Rzepki [1979] o zapożyczeniach leksykalnych w polszczyźnie pisanej II połowy XX wieku czy prace Małgorzaty Witaszek-Samborskiej [1992; 1993] dotyczące zapożyczeń z różnych języków, w tym z rosyjskiego. Dostarczają one ciekawych danych. M. Witaszek-Samborska [1992; 1993] zbadała udział rusycyzmów formalnosemantycznych w słowniku i tekście odmian stylowych polszczyzny II połowy XX wieku, obliczony na podstawie słowników frekwencyjnych. W świetle danych słowników frekwencyjnych rosyjskie zapożyczenia formalnosemantyczne należą do rzadkich (161 wyrazów). Stanowią one zaledwie 1,4% zapożyczeń i około 0,4% słownika polszczyzny II połowy XX wieku [Witaszek-Samborska, 1993, s. 84]. Plasują się na ogół na dziesiątym (PN, PA, DA), dziewiątym (WP, M), wyjątkowo ósmym (P) miejscu po zapożyczeniach grecko-łacińskich, niemieckich, francuskich, czeskich, angielskich, włoskich, ukraińsko-białoruskich, jeśli chodzi o ich udział procentowy w słowniku i tekście [Witaszek-Samborska, 1993, s. 70–72].

Minimalny jest też udział rusycyzmów w tekstach polszczyzny II połowy XX wieku. Wystąpiły one 531 razy, co stanowi tylko 0,6% wyrazów tekstowych obcego pochodzenia i zaledwie 0,09% tekstu polszczyzny lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku w ogóle [Witaszek-Samborska, 1993, s. 85]. Średnia częstość rusycyzmów jest mała ($F = 3,3$). Koncentrują się one w strefie słownictwa bardzo rzadkiego [Witaszek-Samborska, 1993, s. 86].

Wśród uwzględnionych w słownikach frekwencyjnych zapożyczeń rosyjskich aż 96,9% nie osiąga częstości średniej w polszczyźnie ogólnej ($F < 15$), a tylko 3,1% (5 leksemów) charakteryzowało się częstością wyższą od średniej (*aktyw* – 45, *szkolenie* – 38, *kombinat* – 23, *sojusz* – 23, *rejs* – 19). Wykazują one czterokrotnie mniejszy udział w tekście niż w słowniku (0,37% słownika, a zaledwie 0,09% tekstu). Wszystko to świadczy o znikomej roli zapożyczeń rosyjskich w strukturze tekstu polszczyzny lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku [Witaszek-Samborska, 1993, s. 86].

Zapożyczenia te nie należą do wspólnostylowych, większość z nich pojawiła się tylko w jednej odmianie (111, tj. 68,9%), znacznie mniejsza część w dwóch stylach (30, tj. 18,6%), a tylko kilka (5, tj. 3,1%) we wszystkich lub w pięciu uwzględnionych odmianach stylowych [Witaszek-Samborska, 1993, s. 87].

Spośród poszczególnych stylów relatywnie najliczniej wystąpiły rusycyzmy w słowniku i tekście publicystyki i dramatu artystycznego, najmniej nasycony nimi był styl popularnonaukowy. Ograniczona ekstensja stylowa, mała frekwencja w słowniku i tekście oraz nie tak duża liczba derywatów (mniej niż pożyczek właściwych) świadczy o stosunkowo małym stopniu integracji zapożyczeń rosyjskich. Analiza kwantytwna zapożyczeń rosyjskich wykazała, że ich udział w strukturze leksyki polszczyzny II połowy XX wieku był niewielki w porównaniu z udziałem zapożyczeń z innych języków. Należy jednak podkreślić, że półmilionowa próba leksykalna, będąca podstawą słownika frekwencyjnego, uchwyciła tylko nieznaczną część rusycyzmów. Być może próba innej wielkości dałaby nieco odmienne (choć zapewne nie aż tak różne) wyniki. Ponadto trzeba pamiętać, że autorka w ustalaniu etymologii opierała się na danych leksyko-graficznych, o których wiadomo, że etymologizacja zapożyczeń jest w nich nierzadko nieprecyzyjna.

1.2.2. Prace poprawnościowe

Kolejnym ważnym źródłem badań nad rusycyzmami w historii języka polskiego są różnego typu prace poprawnościowe zbliżone do słowników ortoepicznych. Narastająca fala zapożyczeń rosyjskich, stały kontakt z nimi, rusyfikacja różnych dziedzin życia spowodowały bowiem reakcję obronną, polegającą na dopatrywaniu się wszędzie rusycyzmów i unikaniu ich, co skutkowało niekiedy wyrugowaniem rodzimych środków językowych zbieżnych (paralelnych) z rosyjskimi [por. Buttler, 1973]. Efektem zakrojonej na szeroką skalę akcji poprawnościowej w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku była publikacja wielu poradników językowych, w których piętnowano szczególnie zapożyczenia z języków państw zaborczych, w tym z języka rosyjskiego. Są to na ogół wartościowe, choć nie zawsze w pełni wiarygodne źródła historycznojęzykowe typu interpretacyjnego, odzwierciedlające świadomość językową tamtych czasów i dokumentujące rosyjskie pochodzenie wielu elementów zasobu leksykalnego i systemu gramatycznego. Wymienić należy zwłaszcza poradniki powstałe w zaborze rosyjskim, publikowane zarówno w dawnym Królestwie Kongresowych, jak i na Kresach północno-wschodnich. Są to między innymi prace Aleksandra Walickiego [wyd. I 1876, wyd. II 1879, wyd. III 1886], Ludomira Szczerbowicza-Wieczora [1881], Jana Karłowicza [1882/1984 – powstała około 1882 r., wówczas niepublikowana, druk w 1984 r.], Antoniego Krasnowolskiego [1901, wyd. II 1908, wyd. IV 1920], Juliana Szweda [1931], Aleksandra Łętowskiego [1915], Adama A. Kryńskiego [1920], Romana Zawilińskiego [1922], Jana T. Wróblewskiego

[1926] oraz zbiorki rusycyzmów, których celem było przestrzeżenie użytkowników polszczyzny przed ich używaniem – na przykład Ludwika Czarkowskiego [1909] i Aleksandra Kremera [1870]. Poradniki te były już wykorzystywane w badaniach wpływów języka rosyjskiego, między innymi stanowiły podstawę materiałową artykułu Tadeusza Kuroczyckiego i Wojciecha R. Rzepki o rusycyzmach gramatycznych [1977] i mojego [Karaś, 1992] o kalkach semantycznych z języka rosyjskiego w polszczyźnie II połowy XIX i początków XX wieku. Materiał językowy z poszczególnych poradników był także przedmiotem rozważań Zofii Sawaniewskiej-Mochowej [1990], analizującej poradnik Karłowicza, i Anety Ciborowskiej [1999], która opisała rusycyzmy w poradniku A. Walickiego.

Należy pamiętać również o ich niedostatkach polegających między innymi na braku komentarza lingwistycznego, kontekstów oraz nierzadko danych dotyczących lokalizacji, zasięgu i frekwencji zapożyczonych elementów językowych. Ich autorzy ograniczali się bowiem najczęściej do rejestracji uznanych za rusycyzmy wyrazów, połączeń wyrazowych, konstrukcji składniowych i podania form poprawnych. Braki te sprawiają, że mamy do czynienia z indeksami elementów językowych, na ogół wyrazów, podejrzanych o pochodzenie rosyjskie – wymagającymi krytycznej lektury. Podobny charakter mają spisy rusycyzmów zamieszczane w początkowych numerach „Poradnika Językowego”. Tezę tę ilustruje przykład opracowania na ich podstawie kalk semantycznych [Karaś, 1992]. Odnotowano w nich 257 wyrazów, których znaczenia autorzy uznali za przejaw wpływu rosyjskiego. Ich konfrontacja ze słownikami polskimi i obcymi oraz z literaturą przedmiotu pozwoliła ukazać je na szerokim tle porównawczym XIX i XX wieku oraz epok wcześniejszych i zweryfikować przypisywane im pochodzenie rosyjskie. Wyróżnić można wśród nich cztery grupy zjawisk:

- 1) rusycyzmy semantyczne,
- 2) wschodnioslawizmy znaczeniowe,
- 3) możliwe archaizmy semantyczne podtrzymywane dzięki oddziaływaniu języka rosyjskiego,
- 4) neosemantyzmy błędnie zaliczone do rusycyzmów.

Właściwe kalki z języka rosyjskiego tworzą grupę 130 wyrazów (50,6% wszystkich jednostek uznanych w poradnikach za rusycyzmy semantyczne). Prawie połowa wyrazów określonych jako rusycyzmy może być zatem inaczej objaśniona. Interesująca jest zwłaszcza grupa czwarta, zawierająca wyrazy, których nowe znaczenia mogą być wynikiem wpływów innych języków (np. *słowo* ‘głos’ – germanizm, *bufet* ‘kredens’ – galicyzm, fr. *buffet* przejęto do polszczyzny w znaczeniach jemu właściwych: 1) ‘lada’, 2) ‘kredens’) oraz innowacje rodzime,

np. *bulka* ‘bochenek’ [Sawaniewska-Mochowa, 1990, s. 153–154]. Przytoczone dane świadczą, że należy zachować ostrożność w przyjmowaniu sądów autorów wymienionych poradników.

1.2.3. Teksty prasowe, wspomnieniowe, literackie

Najbardziej odpowiednim źródłem do badań wpływów języka rosyjskiego są teksty prasowe, wspomnieniowe i literackie. Ukazują one przy tym różnorodne oddziaływanie języka rosyjskiego na polszczyznę, nie tylko zapożyczenia leksykalne, które są najbardziej powierzchownym objawem kontaktów językowych. Obszerny kontekst pozwala na precyzyjne określenie znaczenia danej jednostki leksykalnej czy rodzaju konstrukcji składniowej. Informacje o autorach tekstów czy gatunek uwzględnionego tekstu dostarczają niezbędnych danych socjolingwistycznych do interpretacji występujących w nich rusycyzmów. Ten typ źródeł jest jednak o wiele trudniejszy do badań już na poziomie ekscerpcji niż słowniki czy poradniki językowe. Przytoczone wyżej dwa przykłady – badań rusycyzmów na podstawie prasy i wspomnień (zwłaszcza zesłańców) dobrze ilustrują poruszone zagadnienia. Jeżeli badamy teksty, to ważne są również założenia dotyczące ekscerpcji materiału językowego. W odniesieniu do rusycyzmów oznacza to na przykład, czy uwzględniamy tylko osobliwości językowe, które nie utrwaliły się w polszczyźnie, czy też wszystkie występujące rusycyzmy. Wspomniane wyżej podejścia badawcze można ukazać na podstawie dwóch publikacji dotyczących języka prasy: mojej (prasa okresu zaborów) i Janiny Bieleckiej-Latkowskiej (prasa II połowy XX wieku). W pierwszej z nich uwzględniono wszystkie rusycyzmy, tj. zarówno osobliwości na tle współczesnej normy językowej, jak i zapożyczenia zaadaptowane do polszczyzny, które utrwaliły się w niej. W drugiej pracy autorka ekscerpowała z prasy (oprócz pożyczek ze słowników) tylko rusycyzmy osobliwe, nieznanne leksykonom języka polskiego. W mojej monografii dzięki całościowemu oglądowi rusycyzmów można było przedstawić nie tylko ich udokumentowanie leksykograficzne, ale i nasilenie w poszczególnych podokresach badawczych, liczebność i udział procentowy w całym zbiorze oraz charakter (normatywne, uzualne, okazjonalne). Podejście drugie nie daje już takiej możliwości wszechstronnego omówienia wpływów języka rosyjskiego na polszczyznę ze względu na przyjęte wcześniej ograniczenie ekscerpcji materiału leksykalnego. Daje zatem tylko ogląd rusycyzmów, które nie utrwaliły się w języku polskim, a to oczywiście nie sprzyja całościowemu spojrzeniu i ocenie zakresu oraz zasięgu tych wpływów na polszczyznę.

Cennym źródłem do badań nad wpływami rosyjskimi na polszczyznę są także teksty literackie. Duży napływ rusycyzmów do polszczyzny okresu zaborów

poświadcza dziewiętnasto- i dwudziestowieczna literatura piękna [zob. np. Brzezina, 1997; Bešta, 1971; Bielecka, 1979]. Język utworów Bolesława Prusa, Elizy Orzeszkowej, Józefa I. Kraszewskiego, Stefana Żeromskiego, Andrzeja Struga, Wacława Sieroszewskiego, Marii Dąbrowskiej, Zofii Nałkowskiej, Melchiora Wańkowicza, Tadeusza Konwickiego wykazuje znaczące nasycenie rusycyzmami. Część z wymienionych twórców związana była z Kresami Wschodnimi, w których języku wpływy rosyjskie były silniejsze niż w polszczyźnie Królestwa Kongresowego. Inni nabyli wielu zapożyczeń rosyjskich na zesłaniu, na przykład Wacław Sieroszewski, w którego języku szczególnie często pojawiają się rażące rusycyzmy (*staja* ‘stado’). Jednakże i w prozie Bolesława Prusa, związanego z Warszawą, świetnego obserwatora rzeczywistości, także językowej, spotykamy wiele pożyczek rosyjskich, w większości tożsamyh z występującymi w prasie warszawskiej tego okresu, na przykład *czetwiert*, *dieńszczyk*, *dzielo* ‘sprawa w sądzie’, *gieryłasz* ‘gra w karty’, *niedoimka*, *odstawka*, *podriad*, *prykaszczyk* ‘subiekt’, *sprawnik*, *stołonaczalnik*, *swolocz*, *uczqstek*, *ukaz* [Pihan-Kijasowa, 2001, s. 245–246]. Nie zawsze służą one tylko celom stylizacji językowej, często charakteryzują język twórców. Maria Dąbrowska używała swobodnie na przykład takich rusycyzmów, jak *odkrytka*, *wybyć*, Zofia Nałkowska kalkowanego z rosyjskiego *noka umo* przysłówka *póki co* [Kurzowa, 1997, s. 145]. Różną frekwencję i funkcję mają rusycyzmy w pismach Stefana Żeromskiego [Kurkowska, 1977; Kupiszewski, 1990], Melchiora Wańkowicza [Grochowska-Iwańska, 1989], Tadeusza Konwickiego [Bielecka-Latkowska, 1989b]. Nie bez znaczenia jest również fakt, iż cytaty z literatury pięknej ilustrują wiele rusycyzmów piętnowanych w ówczesnych poradnikach językowych, zarówno z terenu dawnego Królestwa Kongresowego, jak i Kresów Wschodnich.

1.2.4. Nagrania języka mówionego

Kolejnym wartościowym źródłem do prac związanych z wpływami języka rosyjskiego są nagrania języka mówionego, dokonywane zwłaszcza w trakcie badań dialektologicznych czy socjolingwistycznych. Jest to źródło w pełni wiarygodne, przydatne do badań wszystkich poziomów języka. Daje możliwości wszechstronnej analizy rusycyzmów, omówienia ich frekwencji, zamiennego stosowania wyrazów rodzimych i zapożyczonych ze źródła rosyjskiego, ich zróżnicowania socjalnego, pokoleniowego, idiolektalnego [zob. Krawczyk, 2007]. Wykorzystywano je obficie w analizie i opisie polskich gwar kresowych, o których mowa będzie niżej, dlatego tu ograniczam się jedynie do zasygnalizowania tych zagadnień.

2. BADANIA CHRONOLOGII, ZASIĘGU I TYPÓW RUSYCYZMÓW

Chronologia wpływów języka rosyjskiego na polszczyznę jest przedmiotem uwag w prawie każdej większej publikacji im poświęconej. Wśród zapożyczeń rosyjskich wyróżnić można trzy podstawowe warstwy: rusycyzmy najstarsze (przed okresu zaborów, a zatem z czasów kontaktów z państwem wielkoruskim, czyli z XVII i połowy XVIII wieku), rusycyzmy starsze – z okresu zaborów (1795–1918) i rusycyzmy nowsze (II wojna światowa i okres po niej, tj. lata 1939–1945, 1945–1989). W okresie międzywojennym (1918–1939) – ze zrozumiałych względów – wpływy języka rosyjskiego były mniej intensywne. Nowych pożyczek pojawiało się mało, ale rusycyzmy stare, zwłaszcza kalki, stanowiące dziedzictwo pozaborowe, były mocno zakorzenione w języku [zob. np. Zaluza, 2006].

Stosunkowo dobrze zbadane (oparte na jednorodnym, wiarygodnym materiale) są starsze słownikowe zapożyczenia rosyjskie z okresu zaborów, występujące w prasie warszawskiej lat 1795–1918 [Karaś, 1996], w pamiętnikach, wspomnieniach i dziennikach tamtych czasów [np. Kurkowska, 1977; Karaś, 1993; Pihan-Kijasowa, 1992; 1998; 2001] czy w utworach literackich. Obszerna monografia Marii Brzeziny [1997] przedstawia stylizację na język rosyjski i inne ewokanty rosyjskości w literaturze XIX i XX wieku ukazującej okres zaborów. Potrzebne są jednak dalsze szczegółowe prace, zwłaszcza poświęcone innym odmianom języka.

Nowsze rusycyzmy leksykalne z II połowy XX wieku w polszczyźnie ogólnej opisano nieco słabiej. Największy zbiór rusycyzmów leksykalnych wyekscerpowanych ze słowników powojennych i z prasy zawiera monografia Janiny Bieleckiej-Latkowskiej [1987]. Niejednorodność podstawy materiałowej (słowniki i teksty prasowe) oraz brak selekcji zgromadzonego materiału sprawiają jednak, że rozprawa ta nie daje pełnego obrazu wpływów rosyjskich na polszczyznę II połowy XX wieku. Zapożyczenia rosyjskie w jednym z najnowszych słowników ogólnych języka polskiego – USJP – opisałam w artykule z 2007 roku [Karaś, 2007c]. Stosunkowo niewiele jest opracowań szczegółowych [Krucka, 1992], dotyczących wybranych zagadnień, o charakterze przyczynków [Witkowski, 1957], często o nachyleniu normatywnym [np. Buttler, 1989a; 1998b; 1998c].

Najstarsze rusycyzmy z XVII–XVIII wieku stosunkowo nie tak dawno stały się obiektem badań [Pihan-Kijasowa, 2002a; 2005], choć już wcześniej Stanisław Kochman [1975] uważał, iż początki wpływów rosyjskich na polszczyznę przypadają na epokę przedzoborową. Syntetyczne omówienie całości oddziaływań języka rosyjskiego na polszczyznę zawierają artykuły Danuty Buttlerowej [1973] i moje [Karaś, 2007a; 2007b].

Część prac dotycząca rusycyzmów w języku ogólnopolskim zostanie przedstawiona przy okazji omawiania źródeł do analizy wpływów języka rosyjskiego na polszczyznę.

Jeśli chodzi o typy rusycyzmów, najczęściej uwagi poświęcono oddziaływaniu języka rosyjskiego w sferze leksyki [Bielecka-Latkowska, 1987; Bielecka, 1990; Karaś, 1996; 2007c; Joachimiak-Prażanowska, 2013; Zinurova, 2008]. Opis dotyczy rusycyzmów nie tylko w polszczyźnie ogólnej, lecz także w jej odmianach społecznych i terytorialnych, w szczególności w polszczyźnie kresowej. Wskazano także na udział języka rosyjskiego w tworzeniu terminologii różnych dziedzin [Sarnowski, 1991]. Wpływ języka rosyjskiego zmodyfikował postać wielu terminów morskich [Łuczyński, 1991]. Dużą liczbę rusycyzmów w języku marynarzy odnotował w okresie międzywojennym Bolesław Ślaski [1934] w opracowanym przez siebie słowniczku, np. *awrał* zamiast *owrał* ‘zbiórka załogi’, *buksować* ‘holować’, *farduny* ‘barduny, burtownice’, *kajutkompania* ‘mesa’, *locman* ‘pilot (statku)’, *schodnie* ‘pomost’, *szwartować* ‘cumować’, *zdjąć statek* (np. z piasku) ‘ściągnąć’. Wpływy języka rosyjskiego na system gramatyczny opisano słabiej [Kuroczycki, Rzepka, 1977; Grochowska-Iwańska, 1991; Krucka, 1992; Karaś, 2007b].

Literatura na temat kontaktów polsko-rosyjskich jest już stosunkowo bogata. Brakuje jednak pełnej, syntetycznej monografii uwzględniającej – chronologicznie – część doby średniopolskiej, całą dobę nowopolską i najnowsze dzieje polszczyzny oraz – zakresowo – różne odmiany języka polskiego i wszystkie rodzaje oddziaływań języka rosyjskiego, zarówno na system leksykalny, jak i gramatyczny.

3. WPLYWY ROSYJSKIE NA POLSZCZYZNĘ W KRAJU I ZA GRANICĄ. STRATYFIKACJA TERYTORIALNA I ŚRODOWISKOWA RUSYCYZMÓW

Wpływy języka rosyjskiego dotyczą polszczyzny różnych obszarów (nie tylko w kraju) i różnych środowisk. Współcześnie można wyróżnić badania nad rusycyzmami:

1) w polszczyźnie w kraju, w jej różnych odmianach i wariantach – w języku ogólnopolskim, w odmianach regionalnych, w gwarach ludowych z terenu byłego zaboru rosyjskiego (w szczególności Mazowsza i Podlasia), w socjolektach i profesjolektach, a więc w odmianach środowiskowych i zawodowych języka polskiego, w gwarze miejskiej Warszawy czy w polszczyźnie potocznej;

2) w polszczyźnie kresowej, tj. w języku autochtonicznych skupisk polskich na dawnych Kresach Wschodnich (dziś Litwa, Łotwa południowa, Białoruś,

Ukraina zachodnia, częściowo Rumunia), także zróżnicowanej (język inteligencji, gwary wsi i małych miasteczek, odmiany środowiskowe i zawodowe);

3) w polszczyźnie mniejszości polskiej na terenach byłego Związku Radzieckiego poza dawnymi Kresami Wschodnimi, ludności, która znalazła się tam w wyniku migracji dobrowolnej bądź przymusowej (np. w Rosji, Kazachstanie),

4) w języku więźniów łagrów i innych obozów komunistycznych rozproszonych po Syberii rosyjskiej i Kazachstanie.

Taki układ jest wynikiem historii, splotu wydarzeń polityczno-społecznych i częstych zmian w tym zakresie (I Rzeczypospolita, okres zaborów, międzywojenny, II wojna światowa, czasy komunizmu, PRL, rozpad ZSRR i powstanie niepodległych państw narodowych).

Najliczniejsze są publikacje poświęcone językowi polskiemu w różnych jego wariantach w kraju, w Polsce etnicznej i polszczyźnie kresowej. Język polski na innych obszarach byłego ZSRR zachowywał się rzadko, był wypierany w rodzinach przez rosyjski, stąd zrozumiałą jest brak opracowań lingwistycznych. Rozpoczęły się natomiast badania języka więźniów łagrów i innych obozów komunistycznych okresu II wojny światowej i powojennego, także języka dzieci, które przymusowo znalazły się w Rosji [Bartnicka, 1990; Decyk, 1994; Ostaszewska, 1996a; 1996b; Tichomirowa, 2009; Pacuła, 2018a; 2018b].

Opracowania wpływów języka rosyjskiego na polszczyznę w kraju częściowo przedstawiono już wyżej (polszczyzna ogólna). Warto wskazać jednak na badania rusycyzmów w języku potocznym [Milejkowska, 1966; Buttler, 1973; Bielecka-Latkowska, 1989a; Marszałek, 2010] i gwarze miejskiej Warszawy [Wieczorkiewicz, 1965; 1966; Milejkowska, 1966]. Opracowany *Słownik gwary warszawskiej* ujawnił jej nasycenie rusycyzmami [Wieczorkiewicz 1965; 1966]. Zapożyczenia rosyjskie w niej występujące są wyraźnie nacechowane pod względem emocjonalno-stylistycznym, na przykład *niewidymka*, *pieriepalki*, *kazionny*, *nachalny*, *wredny*, *wredniak*, *chałturszczyk*, *szantrapa*, *smykałka*, *wygawor*, *rugać*, *sobaczyć*, *zaiwaniać*, *zabradziażyć*, *apiać*, *krugom*, *w try miga*, *ciut-ciut*, *ciutkolwiek*, *won*, *toczka w toczkę*, *w drebiezgi*, *skolko ugodno* [Milejkowska, 1966; Buttler, 1989a, s. 507]. Część z nich ma już charakter archaiczny, por. *kazionny*, *odkrytka*, *powiestka*, *czynownik*. Rusycyzmy w tzw. wiechu mają wyraźne zabarwienie ekspresywne, pejoratywne lub familiarne, kpiarskie [Milejkowska, 1966, s. 257]. Są to zapożyczenia słuchowe pozostające w obrębie leksyki ekspresywnej, które z czasem przeniknęły do polszczyzny potocznej. Tworzą one znaczny procent emocjonalizmów potocznych, których zabarwienie rubaszne, familiarne, trywialne wynikało między innymi z przyswojenia ich w odmianie

potocznej przez pośrednictwo gwary miejskiej i gwar przestępczych [Buttler, 1973, s. 12–13].

Oddziaływanie języka rosyjskiego zaznaczyło się nie tylko w polszczyźnie ogólnej czy w jej odmianach terytorialnych, lecz także w środowiskowych i zawodowych wariantach języka. Wiele rusycyzmów przeniknęło do tajnych socjolektów konspiracyjnych związanych z ruchem niepodległościowym przed I wojną światową oraz do gwar przestępczych, na przykład *odsiadka*, *kić* ‘więzienie’ (z rosyjskiej gwary przestępczej), *opylić*, *przykaraulić* ‘schwycić’, *wypiska* ‘zakupy więzienne’ [Buttler, 1989a, s. 507]. Szczególnie liczne są, jak podkreśla D. Buttler [1973, s. 12], elementy pochodzenia rosyjskiego w polskiej gwarze więziennej, której podstawowy zasób leksykalny ukształtował się na przełomie XIX i XX wieku na podstawie gwary działaczy konspiracyjnych i żargonu przestępczego, por. *balanda* ‘zupa więzienna’, *nary* ‘prycza’, *adinoczka* ‘izolatka’, *naczalstwo* ‘władze więzienia’. Lata II wojny światowej przyniosły kolejne zapożyczenia formalnosemantyczne w gwarze partyzanckiej i żołnierskiej, na przykład *bohwanika* ‘pocisk przeciwpancerne’, *samochoodka* ‘artyleria samobieżna’, *taniu-sza* ‘granat przeciwczołgowy’, *utionka* ‘typ samolotu treningowego’, *pajok* ‘racja żywnościowa’, *regulirowszczyk* ‘żołnierz z kompanii regulacji ruchu’, *zenitka* ‘działo przeciwlotnicze’, *szturmowik* ‘radziecki samolot szturmowy’, a także kalki znaczeniowe, na przykład *poderwać* ‘wysadzić w powietrze’, *zaprawić* ‘zatankować’, *gospodarstwo* ‘jednostka wojskowa’ [Kania, 1978, s. 249–252].

Wydaje się, że najlepiej opisano wpływy języka rosyjskiego na polszczyznę kresową. Należy podkreślić, że były one wcześniejsze, intensywniejsze i trwalsze niż na język ogólnopolski. Wiązało się to między innymi z:

1) wcześniejszym i całkowitym włączeniem Kresów północnych i części Kresów południowych do imperium rosyjskiego w okresie zaborów, a następnie po II wojnie światowej do ZSRR;

2) prowadzoną tam silniejszą i chronologicznie wcześniejszą akcją rusyfikacyjną;

3) substratem ruskim, na którym ta polszczyzna powstała;

4) wielowiekowymi więziami z pozostałymi językami wschodniosłowiańskimi.

Rusycyzmy w polszczyźnie kresowej – oprócz zapożyczeń wspólnych z odmianą ogólnopolską – to pożyczki o charakterze regionalnym, lokalnym, starsze (z okresu zaborów) i nowsze (z okresu ZSRR).

Obraz wpływów rosyjskich na polszczyznę północnokresową w jej różnych wariantach dają badania odmiany pisanej, a więc polszczyzny akt Wielkiego Księstwa Litewskiego i pisarzy XIX i XX wieku [Kurzowa, 1993], języka prasy

wydawanej na Litwie [Mędelśka, 1993; 1999; 2001; 2004; Masojć, 1990; Zaluza, 2006; Graczykowska, 2008; 2013; 2014; Joachimiak-Prażanowska, 2010; 2011], podręczników szkolnych i innych wydawnictw książkowych [Marszałek, 2006] języka mówionego inteligencji [Nagórko, 1992; Masalska, 1999; Masojć, 2000; Pacan, 2000], języka standardowego młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie i na Wileńszczyźnie [Geben, 2003; Sokołowska, 2004] i socjolektu uczniowskiego [Dawlewicz, 2011], gwar polskich na Litwie [Dwilewicz, 1997; Karaś, 2002; 2017], południowej Łotwie i Białorusi [np. Smułkowa, 2011; Grek-Pabisowa, Ostrówka, Biesiadowska-Magdziarz, 2008a; 2008b] oraz Ukrainie [np. Dziegiel, 2003; Krawczyk, 2007].

Duży stopień natężenia wpływów rosyjskich odzwierciedlają zwłaszcza wileńskie teksty prasowe z czasów Litwy radzieckiej. Dochodzą wówczas nowe pożyczki, a stare (dziewiętnastowieczne) zachowują żywotność dzięki nieustannemu kontaktowi z językiem rosyjskim (w odmianie literackiej i potocznej) jako językiem urzędowym, oficjalnym i jako interdialektem – językiem komunikacji nieoficjalnej w wielojęzycznym społeczeństwie. Oddziaływanie języka rosyjskiego na polszczyznę prasy wydawanej w Wilnie w okresie radzieckim przedstawiam na podstawie monografii Jolanty Mędelśkiej [2004]. Rusycyzmy (3142 jednostki słownikowe) stanowią 59,4% ogółu odnotowanych osobliwości o charakterze regionalnym (łącznie 5345), w tym typowe dla badanego okresu sowietyzmy (133). Przykładowo wymienić można: *autotransport*, *awaria* ‘wypadek’, *biuleteń*, *blindaż*, *chlebprodukty*, *cielętnica*, *dyspeczcer*, *detektyw* ‘kryminal’, *elektroenergia*, *fotolaboratoria*, *internacjonal*, *inwalidność*, *kantora*, *karniz*, *kinoprodukcja*, *klientura*, *kolchozny*, *komandirowka*, *kombajner*, *liniejka*, *małokomplektowy*, *nadpisywać*, *nadstolny*, *odredagować*, *paszportyzacja*, *raznoczyniec*, *roboczodzień*, *reżysura*, *rusista*, *speczamówienie*, *sowchoz-technikum*, *tiepluszka*, *turyzm*, *winegret*, *zradiofikować*, *żulik*. Po uwzględnieniu innych rodzajów oddziaływania języka rosyjskiego, takich jak wpływ podtrzymujący funkcjonowanie niektórych archaizmów, innych zapożyczeń czy wyrazów marginalnych i efemerycznych, wskaźnik ten wzrasta do 69,05% ogółu wyekscerpowanych osobliwości (3654). Duża jest też ich frekwencja (zajmują drugie miejsce pod względem częstotliwości użycia po regionalizmach frekwencyjnych). Dowodzi to – zwłaszcza w kontekście poświadczania większości tej leksyki przez inne północnokresowe źródła – jej zdomowienia w powojennej polszczyźnie kulturalnej na Litwie [Mędelśka, 2004, s. 966–997].

Nasycona rusycyzmami, jednak w mniejszym stopniu niż język prasy, jest polszczyzna młodzieży wileńskiej, zarówno standardowa, jak i socjolektalna. Wśród 462 jednostek zakwalifikowanych do słownictwa interferencyjnego w pol-

szczyźnie uczniów szkół polskich na Wileńszczyźnie również najliczniejsze są rusycyzmy [Geben, 2003, s. 113, 152–153]. Nieco mniej niż połowę stanowią zapożyczenia formalnosemantyczne (170), przeważają nad nimi nieznacznie kalki leksykalne (180), w tym znaczeniowe (80) oraz strukturalne: wyrazowe i frazeologiczne (100 jednostek). Największą frekwencją charakteryzują się repliki semantyczne, co świadczy o mniejszym wycuciu ich obcości przez uczniów i silniejszym ich zakorzenieniu w języku polskim na Wileńszczyźnie [Geben, 2003, s. 152–153]. Podobnie wyglądają wyniki badań nad socjolektem młodzieży wileńskiej [Dawlewicz, 2011], w którym udział elementów pochodzenia rosyjskiego jest także znaczący. Rusycyzmy, przejęte z języka potocznego lub gwary środowiskowej, stanowią, według ustaleń Mirosława Dawlewicza, 35,46% całości materiału leksykalnego. Autor podkreśla, iż język rosyjski często służy komunikacji między ludźmi, rywalizuje z językiem polskim, zwłaszcza w takich sytuacjach, jak sprzeczki, kłótnie, drwiny, obrażanie kogoś [zob. też Sokołowska, 2004]. Jest to, jak się wydaje, rezultat długotrwałego wpływu czasów minionych, a obecnie szczególnie telewizji rosyjskojęzycznej, która dzięki ciekawym programom publicystycznym i filmom cieszy się wśród młodzieży znaczną popularnością.

Dużo rusycyzmów wykazują badania gwar polskich na Litwie i Białorusi, choć brak w nich odrębnych prac poświęconych wyłącznie rusycyzmom. W każdej jednak publikacji dotyczącej tej odmiany polszczyzny północnokresowej sygnalizuje się wpływy języka rosyjskiego [zob. np. Dwilewicz, 1997; Karaś, 2002; 2017], a szczególnie dużo materiału daje przegląd słowników polszczyzny północnokresowej [Rieger, Masojć, Rutkowska, 2006; Smułkowa, 2009; Rieger, 2014].

Rusycyzmy okresu zaborów w polszczyźnie południowokresowej są słabo zbadane. Sporą liczbę takich pożyczek zawiera słownik Aleksandra Kremiera [1870], język pisarzy związanych z częścią Kresów południowych w zaborze rosyjskim czy pamiętnikarzy. Przykładowo: nasycony rusycyzmami, zwłaszcza kresowymi, jest język pamiętników Franciszka Bagińskiego – szlachcica z Wołynia z połowy XIX wieku, a także język pisarza Teodora Tomasza Jeża. Analiza wpływów rosyjskich w polszczyźnie wymienionego pisarza pokazała, że są one liczniejsze i silniejsze niż ukraińskie, gdyż występują w dużym natężeniu nie tylko w dziedzinie słownictwa, ale i w morfologii, frazeologii, składni. W. Doroszewski stwierdził, iż:

W XIX wieku na obszarach ukraińskich i białoruskich wiodły ze sobą czynną walkę właściwie dwa języki: polski i rosyjski, niejako ponad biernym substratem języka ukraińskiego. Siła penetracyjna języka rosyjskiego była w tej walce znaczna [Doroszewski, 1949, s. 67].

Nowsze, powojenne pożyczki rosyjskie w polszczyźnie południowokresowej również są znaczące. Status języka rosyjskiego jako jednego z dwóch języków Ukrainy, dominującego jednak nad ukraińskim w życiu oficjalnym i kulturalnym, sprzyjał nowej fali rusycyzmów w tej terytorialnej odmianie polszczyzny, przy jednoczesnym oddaleniu od centrum i braku kontaktu z językiem ogólnopolskim. Znaczny jest udział rusycyzmów zarówno w języku inteligencji, kontynuującym dawny południowokresowy dialekt kulturalny [Masalska, 1999; Pacan, 2000], jak i w polskich gwarach na Ukrainie [Непон, 2004; Rieger, Cechosz-Felczyk, Dziegiel, 2002; Cechosz-Felczyk, 2004]. Przykładowo: w gwarze południowokresowej wsi Maćkowce na Podolu [Krawczyk, 2007, s. 105] odnotowano około 340 rusycyzmów leksykalnych (podczas gdy ukrainizmów zarejestrowano około 290, a zapożyczeń, które mogą pochodzić zarówno z języka rosyjskiego, jak i ukraińskiego, około 375). Ich frekwencja nie jest duża. Większość z nich pojawiła się w jednym idiolekcie, tylko nieliczne charakteryzują język mówiony wielu informatorów, np. *uczytel'*, *wsio*, *pr'amo*, *siem'ja*, *doczka*, *kol'os*, *czut'*, *magazyn* 'sklep', *stolowa*, *sort*, *strojka*, *kabini'et*, *komuna*, *trudodzi'eń*, *obłas'c'*, *właść*. Ich stopień adaptacji do polszczyzny jest na ogół niewielki. Są to często zapożyczenia o charakterze cytatuwym. Rusycyzmy dominują w takich sferach tematycznych, jak: państwo, administracja i polityka, cywilizacja, praca, stosunki służbowe, nazwy nowych funkcji i zawodów oraz stosunki społeczne. Jest to wynik dominacji języka rosyjskiego w niektórych dziedzinach życia na Ukrainie [Krawczyk, 2007, s. 84]. Liczebność rusycyzmów jest uwarunkowana nie tylko idiolektalnie, ale także tematyką i charakterem nagrania. Więcej ich zatem pojawiło się w tekstach ciągłych o tematyce współczesnej.

Interesującym źródłem do badań nad wpływami języka rosyjskiego jest też polszczyzna przesiedleńców zza Buga, zwłaszcza z obszaru Kresów północno-wschodnich. Znakomicie ukazał to zagadnienie Tadeusz Lewaszkiewicz w monografii poświęconej językowi swojej rodziny wywodzącej się z okolic Nowogródka, w której wpływy rosyjskie są sygnalizowane często i stanowią jeden z podstawowych problemów omawianych w pracy [Lewaszkiewicz, 2017].

4. DOTYCHCZASOWA OCENA OGÓLNA ODDZIAŁYWANIA JĘZYKA ROSYJSKIEGO NA POLSZCZYZNĘ

W dotychczasowych syntetycznych opracowaniach dotyczących rusycyzmów w języku polskim podkreślano, iż ocena całości oddziaływań języka rosyjskiego na polszczyznę jest trudna [Karaś, 2007a; 2007b]. Należy bowiem wziąć pod

uwagę szereg czynników, w niniejszym artykule w większości nieomówionych, między innymi:

1) zasięg terytorialny wpływów rosyjskich, w tym także kresowy, oraz ich zakres społeczny,

2) ich dużą liczebność w przeszłości, sygnalizowaną w badaniach diachronicznych,

3) szybki zanik większości z nich, zwłaszcza zapożyczeń formalnosemantycznych po zmianie sytuacji politycznej i większą trwałość rusycyzmów gramatycznych oraz kalk leksykalnych,

4) udział różnych typów zapożyczeń słownikowych, w tym licznych kalk leksykalnych,

5) stosunkowo duży zakres wpływów na system gramatyczny,

6) mały stopień integracji pożyczek rosyjskich z polskim zasobem leksykalnym, w tym mały stopień ich adaptacji,

7) małą frekwencję i ekstensję tekstową większości rusycyzmów,

8) znaczne zróżnicowanie tematyczne rusycyzmów,

9) negatywne wartościowanie większości rusycyzmów, aprobatę normatywną tylko nielicznej ich części i związane z tym ustabilizowanie się niewielu rusycyzmów w zasobie leksykalnym polszczyzny ogólnej.

Powtórzyć zatem wypada, co podkreślałam we wcześniejszych opracowaniach, tezę o zależności oceny ogólnej wpływów języka rosyjskiego na polszczyznę od perspektywy badań – współczesnej lub historycznej, gdyż nowsze prace na ten temat nie podważyły wyrażonego w nich sądu [Karaś, 2007a; 2007b].

Tak więc w przypadku gdy bierzemy pod uwagę w badaniach tylko współczesną polszczyznę ogólną w kraju, należy stwierdzić, iż oddziaływanie języka rosyjskiego na leksykę polską jest nieznaczące (7. miejsce pod względem ilościowym w USJP w hierarchii zapożyczeń leksykalnych, 9. lub 10. miejsce w badaniach frekwencyjnych w słowniku i tekście), ilościowo i jakościowo mniej istotne niż innych języków (łacińskiego, niemieckiego, francuskiego, angielskiego, włoskiego), wpływających na polszczyznę w jej dziejach.

Z perspektywy historycznojęzykowej wpływy języka rosyjskiego, zwłaszcza w dobie nowopolskiej, można uznać za znaczące, zwłaszcza gdy uwzględnimy także rusycyzmy gramatyczne. Pod względem ilościowym rusycyzmy leksykalne tego okresu sytuują się – co prawda – na trzecim miejscu (po galicyzmach i germanizmach), ale są to pożyczki w większości nietrwałe i to przesądza o ich kwalifikacji.

Badania polszczyzny kresowej, zarówno historycznej, jak i współczesnej, ujawniają intensywne i głębokie oddziaływanie języka rosyjskiego, zarówno w zakresie słownictwa, jak i struktury gramatycznej. Największy natomiast zakres wpływów rosyjskich dokumentują publikacje dotyczące polszczyzny GUŁagu.

Ogólny sąd o wpływach języka rosyjskiego na polszczyznę pozostaje zatem podobny. W porównaniu z zapożyczeniami z takich języków, jak z jednej strony łaciński, niemiecki czy francuski, z drugiej zaś węgierski czy włoski, można je ocenić jako średnie, biorąc także pod uwagę ich natężenie w przeszłości w różnych odmianach polszczyzny (terytorialnych i socjalnych) oraz trwałość i stopień integracji z językiem polskim.

5. TYTUŁEM PODSUMOWANIA – POTRZEBY I PERSPEKTYWY BADAŃ

Przedstawione wyżej problemy i stan badań nad rusycyzmami w polszczyźnie pokazują, iż mimo bogatej literatury przedmiotu badania te są jeszcze dalekie od wyczerpania. Brakuje ujęcia całościowego, syntetycznego, które być może – ze względu na złożoność tych wpływów – nie jest możliwe do przedstawienia. Z pewnością jednak ważne są prace cząstkowe czy obejmujące całość oddziaływania języka polskiego na poszczególne odmiany polszczyzny – ogólnej, potocznej, odmian środowiskowych i zawodowych, kresowej itp. Przy dużym już dorobku badań nad polszczyzną kresową, który ujawnia o wiele większe, silniejsze, intensywniejsze wpływy rosyjskie niż na polszczyznę w kraju, nie ma prac dających ich ogłęd zarówno w polszczyźnie północno-, jak i południowokresowej. Jedyna większa praca poświęcona rusycyzmowi i ukrainizmowi oraz możliwościom ich odróżniania została opracowana na materiale językowym zgromadzonym tylko w jednej wsi Maćkowce na Podolu [Krawczyk, 2007].

Widać jednak i perspektywy tego typu badań – zarówno ze względu na nowe ujęcia, jak i przedstawienie nowego materiału językowego czy nieopisywanych dotąd zjawisk, jak na przykład polszczyzna GUŁagu [Pacula, 2018]. Wydaje się, że dobrym rozwiązaniem byłoby sporządzenie słownika rusycyzmów w języku polskim – osobnym jednak dla polszczyzny w kraju i za granicą, zwłaszcza polszczyzny kresowej.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Słowniki

- SJPD – DOROSZEWSKI Witold, red., 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, t. I–XI, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- SJPSz – SZYMCZAK Mieczysław, red., 1983, *Słownik języka polskiego*, t. I–III, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- SW – KARŁOWICZ Jan, KRYŃSKI Adam, NIEDŹWIEDZKI Władysław, red., 1900–1927, *Słownik języka polskiego*, t. I–VIII, Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego Instytutu Popierania Nauki, Warszawa.
- SWil – ZDANOWICZ Aleksander i in., 1861, *Słownik języka polskiego*, t. I–II, Wydany staraniem i kosztem Maurycego Orgelbranda, Wilno.
- SWJP – DUNAJ Bogusław, red., 1996, *Słownik współczesnego języka polskiego*, Wydawnictwo Wilga, Warszawa.
- SWORys – RYSIEWICZ Zygmunt i in., red., 1962, *Słownik wyrazów obcych*, wyd. ósme, PIW, Warszawa.
- USJP – DUBISZ Stanisław, red., 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. I–VI, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Inne

- DA – dramat artystyczny
- M – odmiana mówiona
- PA – proza artystyczna
- P – publicystyka
- PN – teksty popularnonaukowe
- WP – wiadomości prasowe

BIBLIOGRAFIA

- BARTNICKA Barbara, 1990, *Zapożyczenia rosyjskie w wojennych wspomnieniach dzieci polskich*, „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 557–563.
- BEŚTA Teodor, 1971, *Z badań nad wschodniosłowiańskimi wpływami językowymi w polszczyźnie romantyków*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. 17, s. 199–241.
- BIELECKA Janina, 1979, *Rosyjskie zapożyczenia semantyczne w pismach Elizy Orzeszkowej*, „Slavia Orientalis”, t. XXVIII, nr 1, s. 351–354.

- BIELECKA Janina, 1990, *Egzotyzy my pochodzenia rosyjskiego we współczesnej polszczyźnie*, „Studia i Materiały WSP w Zielonej Górze”, nr 35, „Filologia Rosyjska”, z. 9, s. 203–212.
- BIELECKA-LATKOWSKA Janina, 1987, *Rosyjskie zapożyczenia leksykalne we współczesnym języku polskim w świetle materiałów słownikowych i prasy powojennej (1945–1985)*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach, Kielce.
- BIELECKA-LATKOWSKA Janina, 1989a, *Słownictwo potoczne pochodzenia rosyjskiego we współczesnej polszczyźnie*, „Kieleckie Studia Rusycystyczne”, nr 4, s. 179–190.
- BIELECKA-LATKOWSKA Janina, 1989b, *O zasobie i funkcji zapożyczeń rosyjskich w utworach Tadeusza Konwickiego*, „Studia i Materiały Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Zielonej Górze”, nr 30, „Filologia Rosyjska”, z. 8, s. 91–99.
- BRZEZINA Maria, 1997, *Stylizacja rosyjska. Stylizacja językowa i inne ewokanty rosyjskości w utworach literackich ukazujących okres zaborów*, Wydawnictwo Energeia, Warszawa.
- BUTTLER Danuta, 1973, *Nowsze zapożyczenia rosyjskie w języku polskim*, „Zeszyty Naukowo-Dydaktyczne Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku. Humanistyka”, t. II, z. 6, s. 5–36.
- BUTTLER Danuta, 1989a, *Elementy pochodzenia rosyjskiego we współczesnej polszczyźnie i kryteria ich oceny. Cz. I: Zapożyczenia bezpośrednie*, „Poradnik Językowy”, z. 7, s. 504–509.
- BUTTLER Danuta, 1989b, *Elementy pochodzenia rosyjskiego we współczesnej polszczyźnie i kryteria ich oceny. Cz. II: Kalki słowotwórcze i znaczeniowe*, „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 584–588.
- BUTTLER Danuta, 1989c, *Elementy pochodzenia rosyjskiego we współczesnej polszczyźnie i kryteria ich oceny. Cz. III: Kalki frazeologiczne*, „Poradnik Językowy”, z. 9, s. 684–686.
- CECHOSZ-FELCZYK Iwona, 2004, *Słownictwo Oleszkowiec i Hreczan (Greczan) na Podolu*, Lexis, Kraków.
- CIBOROWSKA Aneta, 1999, *Zapożyczenia z języka rosyjskiego w poradniku Aleksandra Walickiego*, w: B. Nowowiejski, red., *Polszczyzna północno-wschodnia 2*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 109–133.
- CZARKOWSKI Ludwik, 1909, *Słowniczek najpospolitszych rusycyzmów*, wyd. II uzupełnione, Nakładem Józefa Zawadzkiego, Wilno.
- DAWLEWICZ Mirosław, 2011, *Rusycyzmy w socjolekcie młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie*, „Slavistica Vilnensis, Kalbotyra”, nr 56(2), s. 67–76.

- DECYK Wanda, 1994, *Wyrazy rosyjskie we wspomnieniach zakluczonych (na podstawie książki „Polacy w Rosji mówią o sobie”)*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 23–32.
- DOROSZEWSKI Witold, 1949, *Język Teodora Tomasza Jeża (Zygmunta Miłkowskiego). Studium z dziejów języka polskiego XIX wieku*, Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Warszawa.
- DUDA Henryk, 2009, *Lingwistyczna historia kufajki//fufajki*, „Roczniki Humanistyczne”, t. LVII, z. 6, s. 5–9.
- DWILEWICZ Barbara, 1997, *Język mieszkańców wsi Bujwidze na Wileńszczyźnie*, Wydawnictwo DiG, Warszawa.
- DZIĘGIEL Ewa, 2003, *Polszczyzna na Ukrainie. Sytuacja językowa w wybranych wsiach chłopskich i szlacheckich*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa.
- GEBEN Kinga, 2003, *Świadomość i kompetencja językowa a warstwy leksykalne w idiolektach młodzieży polskiego pochodzenia na Wileńszczyźnie*, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa.
- GRACZYKOWSKA Tamara, 2007a, *Rusycyzmy i sowietyzmy we „Wspomnieniach” Wandy Wasilewskiej*, „Linguistica Bidgostiana”, vol. 4, s. 158–170.
- GRACZYKOWSKA Tamara, 2007b, *Rusycyzmy i sowietyzmy w tekstach T. Dąbala (przedstawiciela polskich komunistów przebywających w okresie międzywojennym w ZSRR)*, w: E. Laskowska, M. Jaracz, red., *Język, historia, polityka*, „Prace Komisji Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego”, Bydgoszcz, s. 39–49.
- GRACZYKOWSKA Tamara, 2008, *„Nowsze” rusycyzmy leksykalne we współczesnej polszczyźnie wileńskiej (na podstawie „Kuriera Wileńskiego” z lat 1990–1996)*, „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 76–85.
- GRACZYKOWSKA Tamara, 2013, *Rusycyzmy leksykalne w kowieńskim tygodniku „Chata Rodzinna” (1922–1940)*, „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 53–63.
- GRACZYKOWSKA Tamara, 2014, *Wpływ języka rosyjskiego na słownictwo wydawanej w dwudziestoleciu międzywojennym w ZSRR polskiej prasy (na przykładzie leksyki dotyczącej sfery rolniczej w „Trybunie Radzieckiej”)*, „Poradnik Językowy”, z. 7, s. 76–87.
- GREK-PABISOWA Iryda, OSTRÓWKA Małgorzata, BIESIADOWSKA-MAGDZIARZ Beata, 2008a, *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym. Polszczyzna mówiona*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- GREK-PABISOWA Iryda, OSTRÓWKA Małgorzata, BIESIADOWSKA-MAGDZIARZ Beata, 2008b, *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym. Polszczyzna pisana*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.

- GROCHOWSKA-IWAŃSKA Krystyna, 1989, *O niektórych rusycyzmach składniowych w języku Melchiora Wańkowicza*, „Studia i Materiały Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Zielonej Górze”, nr 30, „Filologia Rosyjska”, z. 9, s. 213–221.
- GROCHOWSKA-IWAŃSKA Krystyna, 1991, *Rusycyzmy składniowe w polszczyźnie współczesnej*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica”, t. 25, s. 109–119.
- JOACHIMIĄK-PRAŻANOWSKA J., 2008, *Rusycyzmy leksykalne w „Tygodniku Ilustrowanym” (rocznik 1924–1925)*, „Linguistica Bidgostiana”, t. V, s. 137–146.
- JOACHIMIĄK-PRAŻANOWSKA Joanna, 2010, *Rusycyzmy w „Kurierze Wileńskim” (1925–1939)*, „Acta Baltico-Slavica”, t. 34, s. 121–145.
- JOACHIMIĄK-PRAŻANOWSKA Joanna, 2011, *Leksykalne zapożyczenia rosyjskie w „Tygodniku Ilustrowanym” z lat 1926–1930*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza”, t. 18(38), z. 1, s. 107–127.
- JOACHIMIĄK-PRAŻANOWSKA Joanna, 2013, *Rusycyzmy słownikowe w „Kurierze Warszawskim” z pierwszej połowy 1918 roku (litera A–K)*, „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 41–52.
- KANIA Stanisław, 1978, *Zapożyczenia rosyjskie w polskiej gwarze partyzanckiej i żołnierskiej w latach II wojny światowej*, „Z Polskich Studiów Slawistycznych”, nr V, s. 247–253.
- KARAŚ Halina, 1992, *Kalki semantyczne z języka rosyjskiego w polszczyźnie 2. połowy XIX i początków XX wieku w świetle ówczesnych źródeł poprawnościowych*, w: W. Kupiszewski, red., *Studia nad słownictwem XIX wieku*, t. 1, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa, s. 105–137.
- KARAŚ Halina, 1993, *Wpływy rosyjskie w języku XIX-wiecznych pamiętników ks. Karola Mikoszewskiego*, „Prace Filologiczne”, t. XXXVIII, s. 267–313.
- KARAŚ Halina, 1996, *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów (na podstawie prasy warszawskiej z lat 1795–1918)*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- KARAŚ Halina, 2002, *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*, Wydawnictwo „Auśra”, Warszawa–Puńsk.
- KARAŚ Halina, 2007a, *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie ogólnej – historia i współczesność*, „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 25–43.
- KARAŚ Halina, 2007b, *Z dziejów kontaktów językowych polsko-rosyjskich. Rusycyzmy w języku polskim*, w: S. Dubisz, I. Stapor, red., *Wielojęzyczność. Kontakty słowiańskie w rozwoju kultur słowiańskich*, Akademia Humanistyczna w Pułtusku, Pułtusk, s. 297–349.

- KARAŚ Halina, 2007c, *Rosyjskie zapożyczenia formalnosemantyczne* w „Uniwersalnym słowniku języka polskiego” pod redakcją Stanisława Dubisza, „Prace Filologiczne”, t. LIII, s. 279–289.
- KARAŚ Halina, 2017, *Język polski pogranicza litewsko-łotewsko-białoruskiego w świetle frekwencji cech językowych*, Wydawnictwo Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- KARŁOWICZ Jan, 1882/1984, *Podręcznik czystej polszczyzny dla Litwinów i Petersburszczan*, w: J. Rieger, W. Werenicz, red., *Studia nad polszczyzną kresową*, t. III, Ossolineum, Wrocław, s. 33–81.
- KEMPF Zdzisław, 1963, *O rusycyzmach słowotwórczych typu beztalencie, pustosłowie*, „Język Polski”, R. XLIII, s. 230–236.
- KEMPF Zdzisław, 1977, *Jak powstał polski wyraz oszołomić? Studium o funkcjach przedrostków *obъ- i *o-*, „Język Polski”, R. LVII, s. 165–177.
- KLESZCZOWA KRYSZYNA, 2011, *Konstruowanie faktu historycznego. Rzecz o polskim ba na przestrzeni wieków*, „Prace Filologiczne”, t. LX, s. 159–168.
- KOCHMAN Stanisław, 1975, *Polsko-rosyjskie stosunki językowe od XVI do XVIII wieku*, Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Opole.
- KRASNOWOLSKI Antoni, 1901, *Najpospolitsze błędy językowe zdarzające się w mowie i piśmie polskim*, Drukarnia M. Arcta, Warszawa.
- KRAWCZYK Aleksandra, 2007, *Zapożyczenia leksykalne w sytuacji wielojęzyczności. Ukrainizmy i rusycyzmy w gwarze wsi Maćkowiec na Podolu*, Wydawnictwo DiG, Warszawa.
- KREMER Aleksander, 1870, *Rusycyzmy albo moskwicyzmy upowszechnione na Podolu*, „Rocznik ck. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Poczest III”, t. XVIII(XLI), s. 254–259.
- KRUCKA Barbara, 1992, *Z zagadnień wpływu języka rosyjskiego na polskie słownictwo i konstrukcje gramatyczne*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 21, „Zagadnienia Językoznawcze”, s. 25–36.
- KRYŃSKI Adam Antoni, 1920, *Jak nie należy mówić i pisać po polsku*, t. I–II, Druk Straszewiczów, Warszawa.
- KUPISZEWSKI Władysław, 1990, *Język „Dzienników” Stefana Żeromskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kieleckie Towarzystwo Naukowe, Warszawa–Kielce.
- KURKOWSKA Halina, 1977, *Młody Żeromski a język rosyjski*, w: Z. Goliński, red., *Stefan Żeromski w pięćdziesiątą rocznicę śmierci. Studia i szkice*, Czytelnik, Warszawa, s. 276–291.
- KUROCYZKI Tadeusz, RZEPKA Wojciech Ryszard, 1977, *Wpływ języka rosyjskiego na system gramatyczny polszczyzny XIX i początków XX wieku w świetle*

- ówczesnych źródeł poprawnościowych*, „Studia Rossica Posnaniensia”, t. IX, s. 135–161.
- KUROCZYCKI Tadeusz, RZEPKA Wojciech Ryszard, 1979, *Zapożyczenia leksykalne z języka rosyjskiego we współczesnej polszczyźnie pisanej*, „Studia Rossica Posnaniensia”, t. X, s. 107–115.
- KURZOWA Zofia, 1993, *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Kraków.
- KURZOWA Zofia, 1997, *O badaniach polsko-rosyjskich kontaktów językowych*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP”, nr 192, „Prace Językoznawcze”, t. IX, s. 139–146.
- LEWASZKIEWICZ Tadeusz, 2017, *Język powojennych przesiedleńców z Nowogródka i okolicy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- ŁĘTOWSKI Aleksander, 1915, *Błędy nasze. Rzecz o czystości języka polskiego na Litwie*, Nakładem Księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie, Wilno.
- ŁUCZYŃSKI Edward, 1991, *Udział języka rosyjskiego w tworzeniu polskiej terminologii morskiej*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 27, s. 141–150.
- MARSZAŁEK Marek, 2006, *Słownictwo wydawnictw książkowych drukowanych na radzieckiej Litwie. Opis dyferencjalny*, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz.
- MARSZAŁEK Marek, 2010, *Rusycyzmy leksykalne w potocznej odmianie współczesnej polszczyzny*, <https://repozytorium.ukw.edu.pl> (dostęp: 15.05.2018).
- MASALSKA Irena, 1999, *Kilka uwag o ukrainizmach i rusycyzmach słownikowych w języku powojennej inteligencji polskiej Lwowa*, w: J. Rieger, red., *Studia nad polszczyzną kresową*, t. 9, Wydawnictwo Semper, Warszawa, s. 223–228.
- MASOJC Irena, 1990, *O wpływie składni rosyjskiej na współczesną polszczyznę wileńską (na materiale „Czerwonego Sztandaru”)*, „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 123–128.
- MASOJC Irena, 2000, *Regionalne cechy systemu gramatycznego polszczyzny kulturalnej na Wileńszczyźnie*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- MĘDELSKA Jolanta, 2001, *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)*, t. III, cz. 1, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz.
- MĘDELSKA Jolanta, 1993, *Język polski na Litwie w dziewiątym dziesięcioleciu XX wieku*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz.
- MĘDELSKA Jolanta, 1999, *Język „Prawdy Wileńskiej”. Północnokresowa polszczyzna kulturalna w początkach sowietyzacji Wilna i Wileńszczyzny*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz.

- MĘDELSKA Jolanta, 2004, *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)*, t. III, cz. 2, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz.
- MILEJKOWSKA Halina, 1966, *Kilka uwag o rusycyzmach w tzw. wiechu i w języku potocznym*, „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 256–260.
- MINIKOWSKA Teresa, 1980, *Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie literackiej XVI wieku*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań–Toruń.
- NAGÓRKO Alicja, 1992, *Wpływy rosyjskie na język polskiej inteligencji wileńskiej*, w: H. Kubiak, T. Paleczny, J. Rokicki, M. Wawrykiewicz, red., *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 139–147.
- OSTASZEWSKA Danuta, 1996a, *Polszczyzna w radzieckich więzieniach, łagrach i na zesłaniu*, w: I. Bajerowa, red., *Język polski czasu drugiej wojny światowej (1939–1945)*, Wydawnictwo Energeia, Warszawa, s. 328–336.
- OSTASZEWSKA Danuta, 1996b, *Wpływy rosyjskie i ukraińskie*, w: I. Bajerowa, red., *Język polski czasu drugiej wojny światowej (1939–1945)*, Wydawnictwo Energeia, Warszawa, s. 271–281.
- PACAN Beata, 2000, *Wpływ języka rosyjskiego i ukraińskiego na polszczyznę inteligencji lwowskiej pokolenia powojennego*, w: E. Wolnicz-Pawłowska, W. Szulowska, red., *Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim*, Wydawnictwo Semper, Warszawa, s. 169–177.
- PACUŁA Jarosław, 2018a, *Polszczyzna w GUŁagu. Leksyka*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Techniczno-Humanistycznej, Bielsko-Biała.
- PACUŁA Jarosław, 2018b, *Polszczyzna w GUŁagu. Słownik*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Techniczno-Humanistycznej, Bielsko-Biała.
- PIHAN-KIJASOWA Alicja, 1992, *Rusycyzmy leksykalne w pamiętniku Tomasza Zana „Z wygnania. Dziennik z lat 1824–1832”*, „Studia Polonistyczne”, t. XX, s. 101–110.
- PIHAN-KIJASOWA Alicja, 1998, *Pamiętniki polskich zesłańców jako przedmiot badań lingwistycznych*, w: M. Borejszo, S. Mikołajczak, red., *Viribus unitatis. Księga poświęcona Profesor Monice Gruchmanowej w 75-lecie urodzin*, WiS, Poznań, s. 135–148.
- PIHAN-KIJASOWA Alicja, 2001, *XIX-wieczne rusycyzmy leksykalne w słowniku i w tekście*, w: Z. Cygal-Krupowa, red., *Studia językoznawcze. Dar przyjaciół i uczniów dla Zofii Kurzowej*, Wydawnictwo Universitas, Kraków, s. 231–250.
- PIHAN-KIJASOWA Alicja, 2002a, *Z dziejów najstarszych wpływów języka rosyjskiego na polszczyznę*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza”, t. 9(29), s. 131–145.

- PIHAN-KIJASOWA Alicja, 2002b, *Лексикальные русизмы в польском языке в последнем десятилетии XX века*, w: *Славянская Культура в Современном Мире*, Архангельск, s. 1–10.
- PIHAN-KIJASOWA Alicja, 2003, *Leksykalne zapożyczenia rosyjskie w polszczyźnie ostatniego dziesięciolecia XX wieku*, w: *Slavjanskoe slovo v literature i jazyke*, Archangel'sk, s. 115–124.
- PIHAN-KIJASOWA Alicja, 2005, *Leksykalne zapożyczenia rosyjskie w najstarszych pamiętnikach polskich zesłańców*, w: J. Migdał, red., *Ad perpetuam rei memoriam. Profesorowi Wojciechowi Ryszardowi Rzepce z okazji 65. urodzin*, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań, s. 313–325.
- RIEGER Janusz, 2014, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Braślowszczyźnie*, Wydawnictwo Naukowe Sub Luo, Warszawa.
- RIEGER Janusz, CECHOSZ-FELCZYK Iwona, DZIĘGIEL Ewa, 2002, *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku. Cz. I*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa.
- RIEGER Janusz, MASOJĆ Irena, RUTKOWSKA Krystyna, 2006, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*, Wydawnictwo DiG, Warszawa.
- RYTTER Grażyna, 1992, *Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalne w polszczyźnie XVII wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- SARNOWSKI Michał, 1991, *Terminy pochodzenia rosyjskiego w języku polskim*, „Slavica Wratislaviensia”, t. LXII, s. 61–70.
- SARNOWSKI Michał, 2003, *Wyrazy pochodzenia rosyjskiego w najnowszych słownikach języka polskiego*, w: B. Tichoniuk, A. Ksenicz, red., *Literatury i języki wschodniosłowiańskie z perspektywy końca XX wieku*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra, s. 171–177.
- SAWANIEWSKA-MOCHOWA Zofia, 1990, *Poradnik Jana Karłowicza jako źródło poznania potocznej polszczyzny północnokresowej. Słownictwo*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- SŁAWSKI Franciszek, 1955, *O jednym z rusycyzmów wprowadzonych do języka literackiego przez Mickiewicza*, „Język Polski”, R. XXXV, z. 5, s. 371–373.
- SMULKOWA Elżbieta, red., 2009, *Braślowszczyzna. Pamięć i współczesność*, t. II: *Słownictwo dwujęzycznych mieszkańców rejonu (Słownik braślowski)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- SOKOŁOWSKA Henryka, 2004, *Wielojęzyczność a umiejętności komunikacyjne uczniów szkół polskich na Litwie*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa–Wilno.
- SZCZERBOWICZ-WIECZÓR Ludomir, 1881, *O skażeniu obecnym języka polskiego w prasie*, Nakładem Izydora Wassermana księgarza, Płock.
- SZWED Julian, 1931, *Mów poprawnie! Słownik błędów językowych*, Wilno.
- ŚLASKI Bolesław, 1934, *Rusycyzmy naszych marynarzy*, Druk, Kępnó.

- TICHOMIROWA Wiktoria, 2009, „*W każdym znaku drzemie owo monstrum – stereotyp*” (*Rusycyzmy w polskim dyskursie tagrowym*), „Przegląd Humanistyczny”, nr 2, s. 97–105.
- WALCZAK Bogdan, 1987, *Morfosemantyzm i leksykalizm w etymologii a zapożyczenia wyrazowe*, w: M. Preyzner, red., *Język. Teoria. Dydaktyka*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach, Kielce, s. 231–242.
- WALCZAK Bogdan, 1989, *Objaśnienia etymologiczne w powojennych słownikach polskich*, w: Z. Saloni, red., *Studia z polskiej leksykografii współczesnej III*, Dział Wydawnictw Filii Uniwersytetu Warszawskiego, Białystok, s. 73–98.
- WALCZAK Bogdan, 1992, *Polskie sobór – owoc pogranicza kulturowego*, w: K. Handke, red., *Słowiańskie pogranicza językowe*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa, s. 185–191.
- WALCZAK Bogdan, 1999, *Zapożyczenia leksykalne: teoria i metodologia badań*, w: B. Nowowiejski, red., *Polszczyzna północno-wschodnia*, cz. II, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 96–107.
- WALICKI Aleksander, 1886, *Błędy nasze w mowie i piśmie ku szkodzie języka polskiego popełniane oraz prowincjonalizmy*, wyd. III, Nakładem Gebethnera i Wolffa, Kraków–Warszawa.
- WARCHOŁ Stefan, BUCZYŃSKI Mieczysław, 1963, *W sprawie wyrazu chałtura*, „Język Polski”, R. XLIII, s. 274–277.
- WIECZORKIEWICZ Bronisław, 1965, *Z badań nad gwarą warszawską XIX wieku*, „Prace Filologiczne”, t. XVIII, cz. 4, s. 351–371.
- WIECZORKIEWICZ Bronisław, 1966, *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- WITASZEK-SAMBORSKA Małgorzata, 1992, *Wyrazy pochodzenia obcego we współczesnej polszczyźnie*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań.
- WITASZEK-SAMBORSKA Małgorzata, 1993, *Zapożyczenia z różnych języków we współczesnej polszczyźnie*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań.
- WITKOWSKI Wiesław, 1957, *Rusycyzmy we współczesnym języku polskim*, „Język Rosyjski”, nr 2, s. 73–77.
- WRÓBLEWSKI Jan Tadeusz, 1926, *2000 błędów językowych, barbaryzmów, dziwołagów i nowotworów; ze wszystkich dzielnic Polski zebranych, wraz ze słownikiem, jako też wzorki stylu urzędowego*, Dom Książki Polskiej, Warszawa.
- ZALUZA Beata, 2006, *Język felietonów społeczno-obyczajowych wileńskiego „Słowa”*, maszynopis rozprawy doktorskiej, Instytut Języka Polskiego Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- ZAWILIŃSKI Roman, 1922, *Dykcjonarz polski*, Nakładem Księgarni S.A. Krzyżanowskiego, Kraków.

- ZIENIUKOWA Jadwiga, 1991, *Czy polski wyraz kipiątek 'wrzątek, ukrop' jest zapożyczeniem wschodniosłowiańskim i regionalizmem kresowym?*, w: S. Gajda, red., *Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Językoznawstwo XIII. Księga pamiątkowa ku czci prof. dra Henryka Borka*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Opolu, s. 531–536.
- ZINUROVA Olga, 2008, *Zapożyczenia z języków wschodniosłowiańskich w „Uniwersalnym słowniku języka polskiego” pod redakcją S. Dubisza*, „Prace Filologiczne”, t. LIV, s. 453–470.
- ZINUROVA Olga, 2014, *Orientalny rusycyzm czy zrusyfikowany orientalizm? W sprawie wyrazów: dżigit, jurta, kumys, kubitka, papacha*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, vol. XXXII, s. 103–111.
- Непоп Лідія, 2004, *Лексичні особливості польських говірок на території Хмельницької та Житомирської областей*, Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Київ.

Halina Karas

WPLYWY JĘZYKA ROSYJSKIEGO NA POLSZCZYZNĘ –
STAN I PROBLEMY BADAŃ

Streszczenie

Artykuł dotyczy polsko-rosyjskich kontaktów językowych i ich rezultatów w polszczyźnie, zarówno w kraju, jak i poza nim, zwłaszcza na dawnych Kresach Wschodnich. Uwagę skupiono na stanie badań i problemach metodologicznych w badaniach rusycyzmów w języku polskim. Omówiono rodzaje źródeł i ich przydatność do tego typu analizy, wybór metodologii (ujęcie leksykalistyczne lub morfosemantyczne), kryteria i sposoby etymologizacji zapożyczeń rosyjskich, ich typy, chronologię, zasięg i zakres użycia oraz zróżnicowanie terytorialne i społeczne.

RUSSIAN INFLUENCE ON THE POLISH LANGUAGE –
PRESENT KNOWLEDGE AND RESEARCH PROBLEMS

Summary

The paper deals with Polish-Russian language contacts and their impact on the Polish language, both within the country and abroad, especially in the Eastern Borderlands. The focus is on reviewing the current state of knowledge and discussing methodological problems of studying Russianisms in the Polish language. The author discusses available sources of data and their suitability for this type of research, selection of methodology (lexical or morphosemantic approach), criteria and ways of etymologizing Russian borrowings, types of borrowings, chronology, scope of usage, territorial and social variation.